

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

geschiedenis. Quinodoz verwijst naar het beeld van de nauwe poort uit de Bijbel: 'Gaat binnen door de nauwe poort... hoe nauw toch is de poort en hoe smal de weg die voert naar het leven, en weinigen zijn er die hem vinden' (Matteüs 7: 13-14). Psychotherapie kan bijdragen tot de restauratie van een beschadigde en gefragmenteerde innerlijke wereld. Dit leidt tot de vorming van een nieuw geheel, niet een replicatie van een vroegere toestand. Quinodoz verwijst naar het werk van Segal over artistieke creativiteit en esthetische ervaring. Wie werkt met oudere patiënten dient vertrouwd te zijn met het mechanisme van projectieve identificatie: wanneer de therapeut zich onmachtig voelt, of dingen vergeet, kan dit wijzen op een afgesplitst thema dat de patiënt niet durft te voelen en dat op integratie aandringt.

Quinodoz is een vurig pleitbezorger van psychoanalyse voor ouder wordende patiënten. Er is volgens haar geen leeftijdsgrens om gemotiveerde patiënten in psychoanalyse te nemen. Bejaarden beschikken doorgaans over meer tijd en financiële mogelijkheden om een dergelijk project aan te vatten. Ze lijden ook minder onder professionele beslommeringen dan volwassenen. Quinodoz bespreekt ten slotte het probleem van de professionele competentie van ouder wordende psychoanalytici. Dit boek heeft me geraakt. Quinodoz wachtte met het publiceren van haar inzichten tot ze zelf een respectabele leeftijd had bereikt. Sommige dingen die ze schrijft zijn verrassend eenvoudig: leer gewoon jezelf te zijn in plaats van iemand anders te willen worden. Ik vertaal nog even de laatste zin van haar boek: 'Ouder worden is misschien de tijd die we nodig hebben om geduldig te ontdekken — dag na dag, van het begin tot aan het einde van ons leven — hoe we liefde kunnen uitdrukken, liefde die we intuïtief hebben begrepen in een seconde van eeuwigheid.' Na dit boek ben ik benieuwd naar mijn eigen ouder worden: wat zal het me brengen? Ik hoop dat dit boek veel lezers zal aansteken met deze verwachtende nieuwsgierigheid.

Hommage aan een grote dame

Bespreking van

Janine Chasseguet-Smirgel (2005). *The body as mirror of the world*. (Vertaling van *Le corps comme miroir du monde*, 2003). Eastbourne: Free Association Books. ISBN 978 1 85343 709 0, 165 pp., £ 18,95

CHRISTINE FRANCKX

Het laatste werk van de Franse psychoanalytica Janine Chasseguet-Smirgel (1928–2006) werd geschreven naar aanleiding van de terroristische aanval op het WTC in New York (9/11), doch kan gelezen worden als haar psychoanalytisch-sociologisch manifest. Haar conceptualisatie van de dualiteit lichaam-geest wordt hier toegepast op de studie van zelfmoordterroristen.

Janine Chasseguet-Smirgel, van Joodse Centraal-Europese origine, was fervent communiste, zonder partijkaart, tot aan de brutale inval van de sovjets in Hongarije in 1956. Verschillende van haar familieleden waren slachtoffer van de Holocaust. Tegelijk met haar studie politieke wetenschappen bekwaamde ze zich in de psychologie en zo kwam ze in contact met de psychoanalyse van het Parijs in de jaren vijftig. Ze bleef kritisch en onafhankelijk ten opzichte van de heersende lacaniaanse stroming. De invloed van Pierre Marty vestigde haar levenslange interesse in de relatie geest-lichaam. Chasseguet-Smirgel was behalve toonaangevend psychoanalytica in Frankrijk (Société Psychanalytique de Paris) ook internationaal bekend en bekleedde verantwoordelijke posities in de EPF en de IPA. Ze ontving verschillende internationale onderscheidingen en werd in de Engelstalige psychoanalytische wereld ontvangen als de ambasadrice van de Franse psychoanalyse. Chasseguet-Smirgel toonde in haar analytische werk een grote kennis van literatuur,

kunst en film, en bleef bovenal trouw aan een politiek, antitotalitair engagement. Ze was gehuwd met de Hongaars-Franse analyticus Bela Grunberger, die op de leeftijd van honderdvijf jaar enkele maanden voor haar overleed. Ze werkten en schreven samen, en publiceerden onder het pseudoniem André Stéphane in 1968 *L'univers contestationnaire*, een scherpe kritische analyse van de revolutie van mei 1968. Chasseguet-Smirgel was een gereserveerde, tamelijk sobere en innemende figuur, die niettemin door haar optreden op verschillende psychoanalytische manifestaties niet onopgemerkt bleef.¹

The body as mirror of the world bestaat uit twee delen, anachronistisch ingedeeld, want het eerste deel is van meer recente makelij, namelijk een reactie op 'nine-eleven'. Het tweede deel werd eerder geschreven en bevindt zich 'dichter bij huis': Chasseguet-Smirgel bespreekt hierin de evolutie in de westerse cultuur in de tweede helft van de twintigste en begin eenentwintigste eeuw als een rebellie tegen de biologische orde. Haar conceptualisatie van de dualiteit lichaam-geest wordt hier dus dubbel ingezet, namelijk in eerste instantie ter bestudering van een extremistisch fenomeen (het zelfmoordterrorisme) en vervolgens als beschouwende bijdrage tot het maatschappelijk debat over de veranderde relatie tussen lichaam en geest.

In het eerste deel, *Reaching the light*, neemt ze Descartes, Foucault, Mishima en Pasolini als voornaamste gidsen om te tonen hoe in het groepsonbewuste reeds lang patronen bestonden die de weg voorbereidden naar dit hedendaagse fenomeen. Het 'licht bereiken' betekent zo de voltooiing van een slapend project, waarbij de fantasie van het gefragmenteerde lichaam een weergave is van het menselijke verlangen ultiem te versmelten met de kosmos. In de eerste vier hoofdstukken wordt een aanloop genomen tot hoofdstuk 5, *The question of suicide: heavenly bodies*. Het lichaam is de gevangenis van de geest. Om los te breken, het licht te zien, moet het lichaam geëlimineerd wor-

den, exploderen, en de wereld zodoende ontmantelen. Daarbij wordt de oude band tussen lichaam en kosmos hersteld op een tragische manier.

Deel 2, *The rebellion against the biological order*, sprak me meer aan, daar het meer aansluit bij de ons vertrouwde actuele discussies, en nieuwe en creatieve pistes verkent. Zo beschuldigt ze het radicale Franse feminisme ervan tot een nieuwe vorm van misogynie aanleiding gegeven te hebben, door het fundamentele verschil tussen mannen en vrouwen aan te vallen en een ideaalbeeld van gelijkheid en uniformiteit te voeden. Ze grijpt terug naar eerdere publicaties om aan te tonen dat de onderliggende 'drive' hier te maken heeft met de haat voor een almachtige moeder, omdat zij alleen, en niet de man, kinderen kan baren. De *Hilflosigkeit* van de prematuur geboren mens is een onverwerkt trauma en wordt uitgeleefd in extremistisch feminisme. Alsof we nu leven in een 'post-father or post-mother transgendered society': een interessante thesis die tot denken aanzet.

Zo ziet ze dat de technologische vooruitgang die de limieten van de fertiliteit heeft teruggedrongen, naast haar ontegensprekelijke humanistische bijdrage, ook heel wat risico's voor de menselijke soort meebrengt. Ze vraagt zich af of de biologische ontdekkingen aanleiding gaven tot waanzinnige verlangens ofwel dat deze waanzinnige verlangens de evolutie van het biologisch onderzoek hebben gedetermineerd, dan wel of er een wederkerig proces is tussen beide. Het hoofdstuk over eetstoornissen en vrouwelijkheid is bijzonder vernieuwend en Chasseguet-Smirgel illustreert het met rijk klinisch materiaal. Ze put daarbij uit de post-kleiniaanse metapsychologie (o.a. Meltzer en Tustin) om het hoofdstuk theoretisch te onderbouwen. Het meest controversieel zijn wellicht de hoofdstukken waarin Chasseguet-Smirgel het grote verschil tussen de Amerikaanse en Franse hedendaagse psychoanalyse op een kritische manier analyseert: voor haar heeft de Franse stroming erg geleden onder de invloed van

Lacan, die poogde de menselijke geest af te snijden van zijn biologische roots door deze dichterbij de taal te brengen en in naam van het structuralisme «ontwikkeling» en «maturatie» hun plaats te ontnemen en ze te denigreren. Anderzijds krijgt de Amerikaanse psychoanalyse een flinke veeg uit de pan: door de constructivistische, relationele en interpersoonlijke toer op te gaan, onkent men driften en de rol van het lichaam in de ontwikkeling van de psyche, waardoor het zou lijken alsof het subject puur het resultaat is van de relaties die het met zijn omgeving had.

Het is waarschijnlijk het voorrecht van een Grote Dame, op leeftijd, de puntjes zo op de i te mogen zetten en er geen vijanden mee te maken, hoewel wellicht enkele wenkbrauwen gefronst zullen worden door de lezers van dit boek.

Het boek is zeker de moeite waard voor wie zich goed vastgespt en het avontuurlijk wil houden: rauw en ijzingwekkend, meedogenloos en vlijmscherp, tegelijk oneindig humanistisch en vooral moedig en verstandig. Voor iemand die niet van de doodsdrijf hield, komt Chasseguet-Smirgel er gevaarlijk dichtbij, doch door de horizon te verbreden begrijpt men intuïtief dat voor haar ook dit een compromisoplossing is vanuit een angst voor het leven.

Noot

- 1 Voor verdere informatie zie:

BOURDIN, D. (1999). *Janine Chasseguet-Smirgel*. Psychanalystes d'aujourd'hui. Parijs: PUF.

BIRKSTED-BREEN, D., FLANDERS, S. & GIBEAULT, A. (red.) (2010). *Reading French psychoanalysis*. Hove: Routledge.

CHASSEGUET-SMIRGEL, J. (1964). *La sexualité féminine*. Parijs: Petite Bibliothèque Payot.

CHASSEGUET-SMIRGEL, J. (1973). *L'idéal du Moi*. Parijs: Editions universitaires.

Een vleugle Freud

Bespreking van

Sigmund Freud (2009). *Het onbewuste*. (Inleiding: H. Westerink.) Amsterdam: Boom. ISBN 978 90 8506 613 2, 544 pp., € 39,50

MARC HEBBRECHT

Het onbewuste, een bundel van twaalf teksten uit het oeuvre van Freud, is opgebouwd rond diens belangrijkste metapsychologische verhandeling uit 1915 (*Het onbewuste*). Het boek laat de lezer kennismaken met de ontwikkeling van Freuds denken vanaf zijn *Ontwerp van een psychologie*, via zijn studie over *Het Ik en het Es* tot de finale tekst *Enige elementaire lessen in de psychoanalyse*, gepubliceerd in 1940. Herman Westerink schrijft in de inleiding dat Freud niet de ontdekker is van het onbewuste maar dat dit al eerder terug te vinden is bij romantische schrijvers zoals Goethe en Schiller en in de filosofie van Schopenhauer en Nietzsche. In de negentiende eeuw staan twee opvattingen tegenover elkaar, namelijk het onbewuste als driftmatige en conflictrijke menselijke natuur tegenover het onbewuste als harmonisch monistisch oerprincipe waar alles uit voortvloeit en naar terugkeert. Dankzij Freud zijn we vertrouwd met de verschillende opvattingen van het onbewuste. Het is een omschreven plaats in het ruimtelijk voor te stellen psychische apparaat, een geheel van voorstellingen die niet worden opgemerkt, maar die op grond van signalen wel worden verondersteld te bestaan. Het zijn de onverdraaglijke voorstellingen — meestal seksueel van aard — die uit het bewustzijn worden geweerd en verdrongen, de actieve gedachten die ondanks hun intensiteit en activiteit ver van het bewustzijn verwijderd blijven. Het is ook een geheel van onderscheiden psychische processen die zich tot een systeem organiseren. Sinds het structurele model beschouwt Freud het Ik